

УДК 334.012.64

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-398

Є.В. Кривошея, здобувач третього освітнього рівня

Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучаєва

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проведено критичний історичний аналіз існуючих визначень категорії «підприємницька діяльність». Узагальнено основні підходи до визначення її сутності, які сформувалися у вітчизняній теорії та практиці, що дозволило сформулювати авторське уявлення про це явище. Досліджений історичний аспект поняття «менеджмент підприємницької діяльності».

Ключові слова: підприємницька діяльність, підприємництво, менеджмент підприємницької діяльності, підприємницький менеджмент.

Постановка проблеми. У міру розвитку суспільства підходи до визначення поняття «підприємництво» змінювалися, уточнювалися, доповнювалися, а деякі твердження відкидалися. Це обумовлено як зміною форм власності на засоби виробництва і відповідно зміною політичної системи, так і зміною свідомості людини, її уявлень про цінності, мораль, культуру. Сьогодні терміни « підприємництво» та «менеджмент» є тими поняттями, що мають тісний взаємозв'язок котрий при правильному застосуванні приносить підприємству значний економічний ефект. Тому в теоретичному, а ще більше у прикладному плані актуалізується проблема визначення менеджменту підприємницької діяльності, що нагально вимагає практика сьогодення, яка обумовлена трансформаційними процесами вітчизняної економіки до цивілізованого ринку

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі не існує однозначного визначення сутності підприємницької діяльності. У зв'язку з цим дослідженню ознак і закономірностей становлення та розвитку підприємництва приділяється значна увага в працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Значний вплив на формулювання терміну «підприємницька діяльність» мали: Р. Кантільона, А. Сміта, Ж.-Б. Сейя, Й. Шумпетера, П. Друкера, К. Маркс, Ф. Енгельс, і К. Менгер, Ф. фон Візер, М. Вебер, В. Зомбарт, Л. Brentano, А. Маршалл, Й. Шумпетер, П. Семуельсон, М. Фрідмен, Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, Дж.Б. Кларк та ін.

Сучасний етап у вивченні феномену підприємництва досліджують такі відомі вітчизняні вчені, як І. Брциєва, З. Варналій, Л. Воротіна, М. Долішній, А. Кісельов, Ю. Ключко, С. Мочерний, Ю. Ніколенко, С. Реверчук, С. Соболев, С. Чеботар, А. Чухно та ін. Однак, мало уваги приділено ролі управління у формуванні поняття підприємницька діяльність.

Формулювання цілей статті. Дослідити еволюцію наукових поглядів на менеджмент підприємницької діяльності

Виклад основного матеріалу досліджень. Слід зазначити, що погляди на підприємництво та його роль у суспільстві зазнали досить тривалої еволюції в науковій теорії. Перші міркування стосовно теорії впливу підприємництва на соціальноекономічне життя суспільства можна зустріти вже у класиків політичної економії.

Вагомий внесок в трактування підприємництва внесли представники традиційного підходу до оцінки підприємницької діяльності, так Адам Сміт розглядав підприємця як власника і організатора економічного процесу. Згідно з його теорією, підприємці є ключовими фігурами на ринку вільної конкуренції, їх суперництво веде до скорочення витрат, зниження цін, впровадження передових технологій. Підприємці за Смітом є в певній мірі агентами прогресу соціальноекономічної системи [1]. Давид Рікардо відводив підприємцю роль капіталіста-інвестора, розглядаючи його як одного з двох суспільних класів – класу капіталістів. Жан-Батист Сей надавав підприємству важливу роль у теорії виробництва і споживання. Головна функція підприємця полягає в правильній координації факторів виробництва. У трактуванні Сея дохід підприємця вважається залишковим. Підприємець уособлює попит на ринку факторів виробництва і, отже, виплачує кожному з них свою частку. Те, що залишилося після цього, і становить його дохід. В цілому, у Сея підприємець ближче до менеджера і відрізняється від капіталіста. Останній представник Карл Маркс спираючись на теорію А. Сміта, бачив у підприємці капіталіста, що направляє свій капітал на створення додаткової вартості і експлуатує робітничий клас. Маркс ототожнював поняття «капіталіст» і «підприємець».

Маржиналістський підхід до питання підприємницької діяльності доповнює поняття економічними термінами. За думкою Леона Вальраса дохід підприємця у моделі економічної рівноваги обмежується компенсацією відсотка на капітал, рентою за використовувани природні ресурси і заробітною платою за управління. Тобто підприємець в цілому не має ні прибутків, ні збитків. Більш високий прибуток може бути лише наслідком нерівноваги ринку. Альфред Маршалл здійснив аналіз причин

походження надприбутку. Виділив два джерела його виникнення: рента за особисті якості (плата за виняткові підприємницькі здібності) і квазірента (дохід підприємця від використання ряду переваг, що з'являються в короткостроковому періоді через незмінності пропозиції капіталу) [2].

Ричард Кантільон, представник теорії підприємництва як дії в умовах невизначеності, першим зв'язав підприємницьку діяльність з ситуацією ринкової невизначеності. Вперше ввів в науковий обіг термін «підприємець», позначивши їм людину, що займається певною діяльністю, не завжди пов'язаною з вкладенням капіталу і спрямовану на прийняття рішень в умовах невизначеності [3]. Наступним приділяв особливу увагу проблемі невизначеності в економічній діяльності, у тому числі і у підприємницькому процесі Людвіг фон Мізес. У своїй роботі «Людська діяльність. Трактат з економічної теорії» (1940 р), виділяє два типи ймовірностей: ймовірність класу, яка піддається раціональному розрахунку, і ймовірність події, яку неможливо прогнозувати. На його думку, підприємець має справу саме з ймовірністю події, а тому його діяльність завжди пов'язана з ризиками, що не піддаються розрахунку. Прибуток або збиток підприємця – це не продукт капіталу, а продукт ідеї, втіленої в цьому капіталі. Невдала ідея завжди веде до збитків, незважаючи на витрати капіталу. Ізраел Кірцнер створив повнішу теорію підприємницького поведінки. Вважав, що підприємцем є людина, яка вміє сприймати ринкову інформацію як невизначену, схильну до змін у певній ситуації. А тому функція підприємця полягає у пошуку таких ситуацій і використанні їх з вигодою для себе. Підприємцем є і спекулянт, який може придбати товар за низькою ціною, а продати за вищою, і виробник, який грає на різниці між ціною ресурсів і ціною готового продукту. Йозеф фон Тюнен акцентував увагу на аналізі самого поняття невизначеності та його відмінності від поняття ризику. Дохід підприємця, по Тюнену, пов'язаний не просто з ризиком, а з ризиком непередбачуваним, незліченим, від якого не можна застрахуватися. Френк Найт вважав, що підприємництво є прогнозуванням майбутнього. Змінив стандартні уявлення про сутність підприємницького прибутку.

Сьогодні розглядають теорію підприємництва, як новаторство, яку започаткував Йозеф Шумпетер який є автором теорії підприємництва, згідно з якою невизначеність – це основна характеристика підприємництва та джерело підприємницького прибутку [4]. Тому підприємництво як дія в умовах невизначеності проявляється тільки в діяльності, пов'язаної з нововведеннями. Саме тут наслідки рішень невідомі, в силу своєї інноваційності.

Наведені теорії науковців про підприємництво не суперечать, а доповнюють і конкретизують одна одну, що є базою для сучасних дослідників. Підприємництво в межах розглянутих теорій визначається як поєднання середовища, що становить можливість використання економічних ресурсів і набору особистісних характеристик підприємця, необхідних для її використання з метою отримання певного комерційного результату.

Розвиток вітчизняного підприємництва має своє історичне коріння. Так, ще в XVIII ст. лише на Лівобережжі України проводилося близько 400 ярмарок та понад 700 місцевих базарів. Великі ярмарки, що тривали тижнями і, безумовно, впливали на ціни європейського ринку, відбувалися в Києві, Ніжині, Ромнах, Переяславі, Полтаві та інших містах. Прізвища українських підприємців – Терещенків, Симиренків, Яхненків – були відомі не лише в Україні, а й за її межами [5].

Одним із перших у вітчизняній економічній науці з'явився прибутковий підхід, у якому під підприємництвом розуміється будьяка діяльність, що приносить прибуток. Ця позиція знайшла своє відображення в Законі України «Про підприємництво». Очевидно, метою такої інтерпретації підприємництва було спонукання якомога більшого числа осіб до підприємництва, яке трактується як ініціативна, самостійна, здійснювана на свій ризик, під майнову відповідальність діяльність громадян, фізичних та юридичних осіб. Аналогічної позиції щодо сутності поняття дотримуються вітчизняні дослідники М. Малік та О. Шпикуляк [6].

В особистісному підході акцент ставиться на здатності суб'єкта підприємницької діяльності як особистості комбінувати ресурси і фактори виробництва таким чином, який забезпечує отримання прибутку. Найбільш докладно цей підхід висвітлено в працях В. Савченко [7], згідно з яким підприємець розглядається як «суб'єктивний особистісний фактор виробництва, здатний на ініціативній та інноваційній основі, не боячись повної економічної відповідальності, йти на ризик і особливим чином поєднувати фактори виробництва так, щоб в перспективі виходив додатковий дохід». Однак уважаємо, що не зважаючи на важливість особистісних характеристик для підприємництва багато з цих якостей притаманні не тільки одним підприємцям.

Прихильники мотиваційного підходу під час визначення сутності підприємництва виходять не зі здібностей індивіда, а з його потреб, мотивів, що обумовлюють образ його дій. У зв'язку з цим підприємництво визначається як діяльність індивіда або колективу односторонців, яких спонукає стан особливо гострої незадоволеності потреб ініціаторів цієї

діяльності. В управлінській літературі відзначається соціально-економічне значення підприємницької діяльності, що базується на необхідності всебічного задоволення потреб суспільства. Серед інших слід відзначити точки зору А. Бусигіна, який розглядає підприємництво як особливий вид економічної активності, і В. Яковлева, на думку якого ця діяльність є системоутворюючим фактором ринкової економіки.

У цілому можна припустити, що до сьогодні не вдалося знайти таке формулювання підприємництва, яке б відображало всі особливості його прояву як у суспільній свідомості, так і в господарському житті. Більшість дослідників зазначають передусім функціональну спрямованість підприємництва. Однак в сучасних умовах господарювання підприємництво потрібно розглянути з погляду вдалого управління.

Наразі серед безлічі існуючих підходів до визначення підприємництва можна виділити два основних:

- традиційний підхід: підприємництво – це бізнес (слово «підприємець» походить від франц. *intrepandre*, що означає робити, зробити, узяти на себе, намагатися). Відповідно підприємець – фізична особа, яка створює і управляє власним бізнесом;

- нетрадиційний підхід (починаючи з 80-х рр. ХХ ст.): підприємництво – широке поняття (заповзятливість – скоріше тип поведінки, ніж особова характеристика). Підприємництво стало розглядатися як спосіб мислення, стиль поведінки, спосіб життя.

Передумовою появи нового нетрадиційного погляду на підприємництво було те, що великі компанії усвідомили необхідність гнучкості як умови виживання і збереження своїх позицій. Намітилася тенденція до децентралізації всередині компанії, створення підприємницьких підрозділів (відділень), розроблення дивізіональних структур, внутрішнього підприємництва, появи нових вимог до менеджерів, які повинні були стати підприємцями всередині підприємства[8].

Підприємець за нетрадиційним підходом – це новатор, генератор нових ідей, підходів; людина, яка приймає на себе ризик; людина, яка шукає й знаходить нові можливості; креативна особистість, яка створює щось нове, засновник нової справи.

Таке розуміння і визначення підприємництва і підприємства стало підґрунтям підходу, що отримав назву «підприємницьке управління» (підприємницький менеджмент).

Термін «підприємницький менеджмент» використовується починаючи із 80-х років ХХ ст. Існує погляд щодо необхідності протиставлення менеджменту і підприємництва, оскільки вони

відображають два явища, що взаємо виключають один одне. Однак будь-яке підприємство зазнає краху, якщо в ньому не забезпечується належний рівень менеджменту. Нездатність до ефективного управління цілком достатньо для кризи підприємства.

Сьогодні підприємницький менеджмент – це управління в умовах невизначеного і нестабільного зовнішнього середовища, що характеризується прагненням до змін, пошуком нових можливостей і високим ступенем ризику в їх реалізації [9].

Можна висунути припущення про тенденцію орієнтування загального менеджменту в напрямі підприємницького управління. У цьому сенсі в економічному значенні менеджмент – це наука і сфера практичної діяльності щодо інтеграції людей в їх спільному підприємстві. При цьому завдання функціонування та розвитку сучасного підприємства пов'язані з такими поняттями, як маркетинг, інновація, людські ресурси, фінансові ресурси, природні та інформаційні ресурси, продуктивність, соціальна та екологічна відповідальність, потреба в прибутку. Іншими словами, менеджмент забезпечує сумісну роботу (бізнес, підприємницьку діяльність) людей.

Підприємницький успіх залежить не лише від економічних можливостей підприємства чи обсягу виконаних операцій, а й від мистецтва згуртування всього виробничого колективу для досягнення поставлених цілей, від уміння організувати ефективну реалізацію товарів, дієвого управління персоналом, фінансами, виробничими потужностями. Забезпечити це покликаний особливий вид управлінської діяльності, котрий називається менеджментом [10].

Висновки. Підприємництво є особливим новаторським стилем господарської поведінки, в основі якого лежить управлінські навички господарювання, вміння залучати і використовувати в умовах конкуренції ресурси з найрізноманітніших джерел. Підприємництво означає персональну економічну відповідальність за результати роботи. Можна також сказати, що підприємництво – це управлінська діяльність, освоєння нових ринків, нових товарів і послуг, нових фінансових і матеріальних ресурсів, організаційних нововведень. Як соціально-економічне явище, підприємництво включає в себе весь спектр суспільних відносин. Тут представлені і юридичні, і психологічні, й історичні моменти. Однак підприємницька діяльність тісно пов'язана в першу чергу з економічними умовами життєдіяльності. В економічному відношенні підприємництво містить у собі різні сторони господарської діяльності. Його можна розглядати з трьох боків: як економічне відношення, як метод

господарювання і як тип економічного мислення, що дає цілісне уявлення про такий складний феномен як підприємництво.

Бібліографічний список.

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Аспект Пресс, 1962. – С.63, 79.
2. Маршалл А. Принципы економічної науки. Книга. 1 URL: <http://libertyfund.org/title/1676>.
3. Кантільйон Р. Вікіпедія: веб-сайт URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). Москва: Прогрес, 1982. — 455 с
5. 5. Історія розвитку поглядів на підприємництво URL: <https://msd.in.ua/istoriya-rozvitku-poglyadiv-na-pidpriyemnictvo/>
6. Малік М. Й. Шпикуляк О. Г. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. – 2006. – № 4. – С. 3–10
7. Савченко В. Феномен підприємництва. *Рос. экон. журн.* – 1995. – № 9. – С. 15–19
8. Пономарьова М.С., Кривошея Є.В. Особливості функціонування та розвиток підприємництва в умовах інтеграційних зрушень. *Бізнес-навігатор*, 2019 - № 1 (50). - С. 97-101
9. Шавшин О.С. Стратегія інноваційного розвитку підприємства. *Інтернаука*. 2017. - № 3 (25) - Т. 2. С. 167–171.
10. Дядін А. С. Дефініція категорії «підприємницька діяльність» *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Сер. Економіка*. 2018. – № 1 (64). – С. 54–58
11. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики. Москва : Эконом-Ключ, 1993. – 485 с.
12. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. Москва: Наука – 1986. – 197 с.
13. Кривошея Є.В. Історичний підхід до визначення поняття «Підприємництво». Міжнародної науково-практична конференція: Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. 240 С. 98-102.
14. Кривошея Є.В. Взаємозв'язок підприємницької діяльності з менеджментом. IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція: Сучасний менеджмент: проблеми та перспективи розвитку / упоряд. Боліла С.Ю., Шепель Т.С. Херсон, ДВНЗ «ХДАУ». 21.05.2019: тези доповідей. 2019. С. 109-112.

Е.В. Кривошея **Эволюция научных взглядов на менеджмент предпринимательской деятельности.** В статье проведен критический исторический анализ существующих определений категории «предпринимательская деятельность». Обобщены основные подходы к определению его сущности, которые сформировались в отечественной теории и практике, что позволило сформулировать авторское представление об этом явлении. Исследован исторический аспект понятия «менеджмент предпринимательской деятельности».

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, предпринимательство, менеджмент предпринимательской деятельности, предпринимательский менеджмент.

E.V. Krivosheya. Evolution of scientific views on entrepreneurship management. In the article the main stages of the formation of the theory of entrepreneurship are considered, proceeding from the comprehension of this phenomenon from the moment the term was introduced into scientific circulation by the French banker G. Cantillon in the 18th century. It is substantiated that the path that has passed this phenomenon at the moment is worthy of special study. The relevance of the research is determined by the growing demand for entrepreneurship, which provides opportunities to find valuable solutions to problems of a different nature and scale in the changing Ukrainian economy. In these conditions, there is a need to develop the theoretical foundations of entrepreneurship, all the more so in the theory of entrepreneurship there are numerous methodological problems that lead to misleading results. Various scientific approaches to the essence and development of entrepreneurship are considered, its main functions and its determining factors are singled out. An entrepreneur is seen as an innovator who introduces new needs, goods, production technologies or forms of work organization into the consumer's environment on a commercial basis. Today's valid determination of entrepreneurship as a phenomenon or functioning appointment concept actually has not been exhaustive or universal. Based on the business's nature essence, analysis of foreign and domestic experience as for determining the conceptual apparatus the author has formulated his own understanding of the conceptual definition of entrepreneurship. However, today this theory is still not fully formulated, which has allowed the subsequent researchers to continue studying the phenomenon of entrepreneurship and consider it in the light of the various sciences

Key words: entrepreneurial activity, entrepreneurship, business management, entrepreneurial management.

Стаття надійшла до редакції: 09.04.2019 р.